

Ключевые слова: человек, природа человека, бунт, абсурд, существование.

EXISTENTIAL UNDERSTANDING OF MAN, REBELLION AND HUMAN NATURE IN PHILOSOPHY A. CAMUS

I. Matvienko

Annotation. *At the forefront of thinking out the article of the French philosopher A. Camus existentialism, which examines life as irrationality absurd process that has meaning and patterns. The main role, according to Camus, belongs to the man who is faced with the irrationality of the world. The most important definition of man, according to Camus, is to understand the essence of the human rebellious, and whether it is possible only through rebellion justify any human action. It means that the person does not agree with this situation, and the moment that defines the word "no" is critical to human nature.*

Key words: *man, human nature, rebellion, absurdity, existence.*

УДК 1 (091) : 364

БЛАГОДІЙНІСТЬ І ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКИХ ТРАДИЦІЙ

А. В. Ляднева, аспірантка *
lyadneva@gmail.com

Анотація. *Зосереджено увагу на проблемах здійснення благодійності та проблемах почуття милосердя. Здійснено філософський аналіз світоглядної культури благодійності на прикладі філософствування мислителів класичної та сучасної школи. Біфукарційно розглянуто базові підстави благодійності, сформульовані у працях філософів від античності до епохи Просвітництва. Паралельно розглянуто моральні аспекти в практиках благодійності.*

Ключові слова: *благодійність, моральність, людина, суспільство, співчуття.*

Благодійна діяльність як філософський феномен має глибоке коріння в історії філософії. Проте, слід розуміти, що її особливостями на сучасному етапі є зміна соціальної ролі, тому сьогодні її можна розглядати як абсолютно нове самостійне явище, становлення якого відбувається на наших очах.

* Науковий керівник – кандидат філософських наук, професор Л. А. Чекаль

Актуальність дослідження філософсько-методологічних основ благодійності зумовлене необхідністю осмислення духовної і моральної відповідальності за новочасний шлях її становлення, розвитку, набуття нових форм і найголовніше – за її наслідки, результати та вплив, який вона здійснює у сферах соціального буття людини. Благодійність, що ґрунтується на потужних моральних канонах, спрямована на встановлення гармонійних відносин в напрямі зближення націй, подолання міжнаціональних конфліктів, організації громадських відносин за законами любові і взаємодопомоги. Натомість, аморальна, або так звана девіантна благодійність, руйнівною силою діятиме на суспільство та соціальні процеси в ньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження благодійності не є новою в історії філософії. Теоретичні основи благодійної діяльності досліджені у працях таких вчених, як Р. Апрусян, Дж. Бредлі, В. Гер'є, М. Дмитрієва, Е. Красноперова, А. Лінденмайера, П. Лофарг, Д. Оссонвіль, Д. Ренсел, Е. Мюнстерберг, Е. Фоміна, Г. Шмоллер та інші. Дослідженню сутності й функцій благодійної діяльності присвятили свої роботи такі автори, як Дж. Мілль, В. Фомін, Є. Чікадзе. Генезис благодійної діяльності представлений у працях Л. Бадя, П. Власова, А. Лінденмайера, О. Максимова, Г. Ульянової, О. Хорькової, М. Ширяєвої та ін.

Проте, на жаль, на тлі жвавого інтересу до проблем життя суспільства та перспектив майбутнього розвитку світу, який ми спостерігаємо в останні десятиліття як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці, дослідження взаємодії моральності та благодійності залишається не повною мірою актуалізованим. Дана наукова стаття якраз і присвячена аналізу зазначеного вище аспекту. Зокрема, крізь призму філософської рефлексії феномена благодійності у працях видатних філософів.

Мета дослідження – аналіз генези філософської проблематики моральності благодійності, з'ясування особливостей її історичних форм.

Виклад основного матеріалу. Красномовним свідченням актуальності питання благодійності є той факт, що питання моральності благодіяння червоною ниткою проходить через всю історію філософії. У контексті нашого дослідження, у питаннях трактування моралі, беремо за основу постулат англійського філософа Джеремі Бентама, який зазначав, що мораль «... у найзагальнішому розумінні – це вчення про мистецтво направляти дії людей таким чином, аби виробляти найбільшу суму щастя для них...» [15].

Численні визначення благодійності можна звести до визначення її як «безоплатної діяльності щодо створення та передачі фінансових, матеріальних і духовних цінностей (благ) для задоволення нагальних потреб людини, соціальної групи або більш широких спільнот, які потрапили у важку життєву ситуацію» [2].

Саме поняття «блага», в етиці та філософії здавна означало те, що містить в собі певний позитивний сенс. Однак, з плином часу, зміст даного поняття змінювався. Так, в античній філософії «благо» тлумачиться по-різному: насолода у гедоністів, утримання від пристрастей у стоїків, чес-

нота в сенсі панування вищої, розумної природи над нижчою, емоційно-чуттєва константа у філософії Сократа, вічна досконала ідея у Платона.

Уже в Греції і Римі виникнення й розвиток різних видів благодійності сприяли філософській рефлексії з приводу цього соціального феномена та формування відповідного морального підґрунтя. Найоригінальніші філософські обґрунтування благодійності знаходимо у Платона, який писав: «... речам подібним між собою необхідно існувати у ненависті та ворожнечі, а найбільш неподібним – у дружбі; тому що бідному треба бути другом багатого, слабкому – сильного, заради піклування ним, хворому – другом лікаря, і взагалі – незнаючому необхідно любити знаючих і дружити з ними» [8, с. 253–254].

Розмірковуючи про благодійництво та щедрість, Цицерон вважав, що вони найбільш близькі до духовного світогляду людини, але з певними застереженнями. «...Перш все, треба остерігатися, щоб ця доброта не шкодила саме тим людям, яким, як нам здається, ми робимо добро, а також і іншим людям; потім – щоб доброта не перевищувала наших можливостей; далі треба намагатися віддавати кожному по його заслугам; це основа справедливості, до неї і треба відносити всі ці міркування. Тому що тих, хто надає людям милість, що водночас завдає їм шкоди, треба визнати не благодійниками і не щедрими людьми, а такими, що несуть погибель потворам» [9, с. 152]. Цицерон стверджує, що творіння блага за допомогою добрих справ призводить до двох позитивних наслідків у суспільстві: залучення нових помічників, у яких аналогічна *modus agendi* (лат. – поведінка) та власне набуття досвіду в благодіянні.

Проте Цицерон неодноразово вказує і на негативні наслідки, зокрема грошової допомоги. Наприклад, цар Македонії Філіп ставився до роздачі грошей як до підкупу: «Адже той, хто отримує, що б там не було, стає гіршим і завжди потім очікує на такі самі подачки» [9, с. 256]. Очевидно, цар Філіп був не самотній у такому своєму ставленні до бідних. Для таких, як він, благодійність усього лише інструмент політики.

Більш ранній римський філософ Енній дав дуже чітку установку: «Справи благі, але спрямовані погано, я вважатиму поганими. Благодійник повинен бути розбірливим у своїх благодіяннях, а, одержувач благ, у свою чергу, повинен бути вдячним. Адже людину, що не пам'ятає наданих йому благодіянь, всі ненавидять ...» [9 с. 261–262].

Інший римський філософ-стоїк, Луцій Анней Сенека, вже в імперську епоху приділяє увагу деяким етичним обмеженням благодійності: «Благодіяння приймається з таким самим почуттям, з яким надається, тому не слід надавати його зі зневагою ... Особливо, благодіяння не повинно бути образливим» [10, с. 15]. Тобто Сенека вважав, що взаємини благодійника і благоотримувача повинні бути рівними і поважними. Він, так само як і Цицерон, виступав проти благодіянь «заради власної користі, вигоди та марнославства» [10, с. 83].

Про глибинну залежність між благодійністю та постаттю благодійника, його духовним світом і ціннісними орієнтаціями розмірковує Епіктет: «Якби Бог доручив тобі призрити сироту, ти ж подбав би про оберігання її

від шкоди? Так само точно, Бог подарував тобі призріння самого себе та сказав тобі: «Убережи ти цю людину в тому чистому образі, в якому Я створив її. Вона народилася чесною, вірною, безстрашною, з чистою душею. Збережи ж її в такій самій цілості...» [10, с. 251].

Таким чином, проаналізувавши філософські трактати благодійності за часів античності, ми можемо спостерігати, що у стародавній Греції та Римі було закладено перші моральні основи доброчинності, принципи та базові форми, що дають змогу міркувати про мотиви та певні обмеження в благодійності. Європейська цивілізація і багато інших християнських країн досі використовують цю величну спадщину античного світу.

У період Середньовіччя сенс і мораль поняття блага принципово змінюється: найвищим благом виступає Бог, який є джерелом всіх благ і кінцевою метою людських прагнень. Тим самим, досягнення блага для конкретної людини являє собою пізнання божественної істини, але просування по шляху пізнання невіддільне від страждання – божественної кари за гріхи. Страждання свідчило про занедбаність людини, від якої відвернувся Бог. Однак після спокутої жертви Христа у людства з'явилася надія на порятунок через «любов до ближнього». Саме християнська традиція вводить у філософію нове поняття – «співчуття», яке надалі виявляється невіддільне від поняття «блага».

Моральний імператив християнства представлений у формі «полюбити ближнього як самого себе», що означає необхідність усвідомлення і прийняття проблем ближнього як своїх власних. Діяльна моральна любов втілює в собі милосердя, створює основу і утримує від руйнування життя спільноти. Моральність має онтологічні підстави, за вченням Сократа, вона є сутністю людини, виступаючи її атрибутом. Мотиви благодійності як практичного вираження моральності також містять в собі раціональні та ірраціональні аспекти, надзвичайно тонко збалансовані між собою. Так, Іоанн Златоуст писав: «Всякий раз, коли ми не будемо надавати милостиню, ми будемо покарані як грабіжники» [16, с. 56].

Можна сказати, що межа між цими аспектами, подібно кордону між «Градом земним і градом небесним» Августина Блаженного, пролягає в душі кожної людини, що чинить акт благодійності.

Втім, ранні християни, слідуючи настановам Євангелія, захоплювалися «сліпою» роздачею милостині, допомогою всім тим, хто просить. Лукіан Самосатський з цього приводу не без іронії писав: «...Коли до благодійника приходять жебрак-обманщик, то майстерно використовуючи обставини, він скоро робиться дуже багатим, знущаючись над обдуреними» [11, с. 297].

Однак змінюються епохи, соціально-економічні підстави цивілізації, виникають і нові ментальні установки у всіх сферах. Все це призводить до відповідних змін і в галузі благодійництва.

У Новий час склалися дві основні філософські традиції трактування поняття «блага». Перша традиція виходила з того, що в основі людських чеснот лежить раціональний, розумний початок, друга ж виводила чесноти з емоційно-чуттєвого начала. Принципова суперечність цих двох підхо-

дів полягає в тому, що зовсім по-різному розуміється процес формування індивідуальних чеснот: у першій традиції вони є результатом впливу на людину природного середовища, у другій же – чесноти – це вроджені якості конкретної людини.

Світ, починаючи з XVII ст., поступово втягується у нову систему соціальних відносин, яка приходить на місце традиційних патріархальних структур. Починається й переосмислення феномена благодійності як духовної та практичної цінності. Судження набувають більш різкий характер, відчувається вплив атеїзму і ворожість по відношенню до церкви. Ці інтенції містяться в працях Ж. Мельє, П. Гольбаха, Б. Мандевіля та інших авторів.

Мандевіль Б. писав: «Якщо благодійність занадто переходить межі, вона зазвичай сприяє розвитку неробства та лінощів і призводить лише до того, що в державі поширюються трутні й губиться працьовитість» [12, с. 242].

Дж. Локк, інший англійський громадський діяч, вважав, що кінцева мета філантропії – забезпечення повної незалежності особистості та її сім'ї, їх соціальне здоров'я. Таким чином, допомагати необхідно, перш все, тим людям, які відрізняються гарною поведінкою й здатні «стати на ноги» [14, с. 10].

Дж. Мілль намагається раціоналізувати благодійну діяльність і ставить запитання: «Яким чином надати максимальний обсяг необхідної допомоги, якнайменшою мірою заохочуючи людей до того, щоб вони не занадто покладалися на неї?» [13, с. 372]. Він вважав, що необхідною умовою забезпечення засобів до існування для незаможних, але здатних до праці людей повинно залежати від закону, аніж від приватної благодійності.

У праці «Так говорив Заратустра» Ф. Ніцше уперше висловив істинний принцип благодійності – критерій безкорисливості, або мораль анонімності допомоги. Заратустра закликає з найбільшою обережністю і увагою ставитися до факту власного благодіяння і до людини, якій надаєш допомогу: «тому що, коли я бачив страждання, я соромився його через сором його; і коли я допомагав йому, я безжально ходив по гордості його» [20, с. 42]. Ніцше Ф. закликає дистанціюватися від власного співчуття, щоб уникнути спокуси самомилування, зберегти чистоту альтруїстичного наміру допомоги ближньому. Повагу до страждаючого, що впливає з справжньої самоповаги, він звеличує вище, ніж жалість до нього.

Історія етичної думки являє собою перехід від негативної оцінки співчуття до дуалістичного відношення до нього в західній філософії. Так, А. Шопенгауєр перетворює співчуття у наріжний камінь етики, на відміну від І. Канта і Г. Гегеля, які намагалися виключити його з етики. Він розглядає здатність до співчуття, справедливість і людинолюбство як три прояви моральності людини.

Водночас, найяскравішим прикладом соціалістичної критики благодійності та її форми – філантропії, знаходимо у праці П. Лафарга «Про благодійництво» «Християнська діяльна любов, яка в глибокому смиренні

вимагає від багатія лише крихту від надлишків його, є, однак, чесною, яка приносить вельми відносну вигоду. Не порушуючи звичок багатія, не обмежуючи його в задоволенні порочних потреб, не обмежуючи його в насолодах, не вимагаючи від нього ні найменшого фізичного чи розумового напруження і не вартуючи йому великих грошей, християнська діяльність любов одночасно є для нього джерелом суспільної пошани, пов'язаної з кожним актом благодіяння. [19, с. 272].

У цих словах ми бачимо відверто руйнівне ставлення до благодійності, що в основі ми зустрічаємо і в новочасних філософських поглядах на феномен благодіяння. З раціональної точки зору Лафарг мав рацію: благодійність нездатна досягти своїх остаточних цілей – позбавити суспільство від злиднів. Однак якщо встати на ірраціонально-чуттєву позицію, не можна не визнати, що можливість вирішення проблем хоча б малої частини суспільства, варта цих зусиль.

Вельми плідними для осмислення природи моральної константи благодійності є роботи російських релігійних філософів кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Початок осмислення теоретичного статусу понять «милосердя» і «благодійність» пов'язане з ім'ям релігійного мислителя В. Соловйова. У своїй фундаментальній праці «Виправдання добра. Моральна філософія» мислитель оцінює суть благодійності: «Моральний сенс життя людини полягає в служінні добру, звертаючи увагу на те, що це служіння має бути добровільним, тобто пройти через людську свідомість» [3, с. 139].

Благодійність, він пропонує розрізняти як духовну і матеріальну складову життя, показуючи їх співвідношення та даючи моральну оцінку цим діям. Як релігійний мислитель В. Соловйов вважав добро Божим даром людям, а милосердя – Богоугодною, священною справою. «Перешкоди руйнуються, кайдани розплавляються Божественним вогнем... Зроблене добро стає носієм дійсного морального порядку... » [3, с. 140–141].

Певний інтерес у трактуванні моральної основи благодійності представляють судження відомого російського історика В. Ключевського: «Благодійність не так є засобом громадського благоустрою, скільки є необхідною умовою особистого морального здоров'я. Вона була більше потрібна жебраколюбю. Жебрак є для благодійника кращим прочанином, молитовним посередником, душевним благодійником» [18, с. 12]. Жебрацтво не було на Русі ні економічним тягарем для народу, ні «виразкою» громадського порядку, в першу чергу, воно відіграло роль головного засобу морального виховання народу.

Надалі поняття «благодійність» піддається ґрунтовному теоретичному осмисленню в працях філософів В. Розанова, С. Булгакова, П. Флоренського.

Розанов В. доволі обережно висловлювався про благодійність і про прагнення безкорисливо робити добро оточуючим, зробивши наголос на ціннісній і духовній стороні благодійності, розрізняючи діяння за покликом обов'язку, від діянь за покликом серця. При цьому, звертаючи увагу на те, що лише останнє – вищий прояв милосердя, оскільки воно трансфор-

мується у задоволення внутрішньої потреби, коли «мені самому було солодко робити солодке» [5].

Булгаков С. і Флоренський П. милосердя та благодійність розглядали як єдині смислові поняття, вбачаючи в благодійності узагальнення окремих милосердних ознак. Благодійність, на думку С. Булгакова, має «тільки паліативний характер» [4]. Флоренський П. висловлюється ще рішучіше: «моральна діяльність, взята сама по собі – абсолютно ніщо» [6]. Останній висновок потребує пояснень, оскільки мова тут іде не про моральність у автентичному своєму розумінні, а про здійснення богоугодних вчинків, які людина робить не з почуття обов'язку, а за покликом серця, як «благодать життя».

Новий стиль філософського мислення М. Бердяєва, привів до виокремлення першопричин благодійності: філософського осмислення страждання. Бердяєв М. надає стражданню статус сутності життя: «Я страждаю, значить, я існую» [17, с. 183]. Він виокремлює два види страждань: одні пов'язані з трагічною основою життя, і тому непереборні. Інші ж зумовлені соціальними причинами. Для їх подолання необхідне з'ясування соціального ладу. Бердяєв М. ставить найважливішими питаннями людського існування питання про зменшення страждання, переборення страждання та перемогу над стражданням. І відповідь на ці запитання, він знаходить у співчутті до ближнього як моральній основі благодійності.

Співчуття, за М. Бердяєвим, – це «з'єднання зі страждаючою твариною в її забутті Богом», тобто в її стражданні [17, с. 103]. Співчуття, як і страждання, може бути двох видів. У першому випадку – це страждання, пов'язане з трагічністю життя. Співчуття полягає в тому, щоб допомагати людині пережити страждання. У другому випадку страждання, зумовлене соціальними причинами, а співчуття набуває практичної форми благодійності, що призводить до звільнення людини від нього.

Що стосується моральності благодіяння сучасного періоду, беззаперечно, вона є проявом людинолюбства, адже, в першу чергу, благодійність служить для виконання вимоги блага та справедливості. Сучасна філософія благодійника зводиться до того, що, реалізуючи допомогу її в конкретній благій дії, чи то в наданні освітнього гранту, чи то у відкритті соціального об'єкта, в ідеалі вона повинна враховувати, які наслідки це матиме по відношенню до всіх її сторін: благодійника, одержувача благодійної допомоги та суспільства. Але це вже підґрунтя для нового наукового дослідження.

Список літератури

1. Соловьев В. С. Оправдание добра. Нравственная философия / В. С. Соловьев ; под ред. Н. И. Цимбаева. – М. : Современник, 1991. – С. 125–182.
2. Булгаков С. Н. Свет невечерний. Созерцания и умозрения / С. Н. Булгаков. – М. : Республика, 1994. – С. 34.
3. Розанов В. В. Русская церковь и другие статьи / В. В. Розанов // Собрание сочинений. – М. : Советская Россия, 1990. – Т. 1. – С. 432.

4. Флоренский П. А. Столп и утверждение истины / П. А. Флоренский // Собрание сочинений. – М. : Мысль, 1990. – Т. 1, ч. 1. – С. 395.
5. Марк Туллий Цицерон. О старости, о дружбе, об обязанностях / Цицерон Марк Туллий. – М. : Эксмо-Пресс, 1999. – 528 с.
6. Милль Джон Стюарт. Основы политической экономии / Стюарт Милль Джон. – М. : Прогресс, 1981. – Т. 3. – 448 с.
7. Гогель С. К. Объединение и взаимодействие частной и общественной благотворительности / С. К. Гогель. – СПб. : Общественная помощь, 1908. – 92 с.
8. Бердяев Н. А. О назначении человека (опыт парадоксальной этики) / Н. А. Бердяев. – М. : Республика, 1993. – 382 с.
9. Лафарг П. Благотворительность и право на труд / П. Лафарг. – СПб., 1918. – С. 3–4.
10. Ницше Ф. Так говорил Заратустра / Ф. Ницше. – Минск, 1997. – С. 52–53.

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОСТЬ И ПРОБЛЕМА НРАВСТВЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ ФИЛОСОФСКИХ ТРАДИЦИЙ

А. В. Ляднева

Аннотация. *Сосредоточено внимание на проблемах осуществления благотворительности и проблемах милосердия. Осуществлен философский анализ мировоззренческой культуры благотворительности на примере философствования мыслителей классической и современной школы. Бифуркационно рассмотрены базовые основания благотворительности, сформулированы в работах философов от античности до эпохи Просвещения. Параллельно рассматриваются нравственные аспекты в практиках благотворительности.*

Ключевые слова: *благотворительность, нравственность, человек, общество, сострадание.*

CHARITY AND THE PROBLEM OF MORALITY IN THE CONTEXT OF PHILOSOPHICAL TRADITIONS

A. Lyadneva

Annotation. *The article emphasizes the problems of implementation of charity and problem of feeling of compassion. The philosophical analysis of world view culture of philanthropy is undertaken through analysis of example of philosophers of classical and modern schools. The basic reasons of charity set forth in the writings of philosophers from antiquity to the Enlightenment as well as the moral aspects of the practice of charity are considered in bifurcation way.*

Key words: *charity, morality, man, society, compassion.*